

KS. GRZEGORZ KACZOROWSKI

PAŃSTWOWA UCZELNIA ZAWODOWA IM. IGNACEGO MOŚCICKIEGO W CIECHANOWIE

KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI IM. JANA PAWŁA II W LUBLINIE

NEOPREZ@WP.PL

ORCID: 0000-0002-9316-7840

ZNACZENIE WIARY W PROCESACH WYCHOWANIA I NAUCZANIA W ŚWIEŁE *LISTU DO DIECEZJI RZYMSKIEJ O PILNEJ POTRZEBIE WYCHOWANIA* PAPIEŻA BENEDYKTA XVI

DOI: <https://doi.org/10.12775/TiCz.2022.023>

Streszczenie. Koncepcja wychowania i nauczania w ujęciu papieża Benedykta XVI stanowi szczególną wartość i inspirację do podejmowania dyskusji na temat współczesnego wychowywania i nauczania w rodzinach, szkołach, instytucjach o charakterze pedagogicznym. Jego koncepcja zbudowana jest na gruncie wielkiej tradycji pedagogicznego myślenia w Kościele katolickim, a zarazem wpisuje się w aktualne uwarunkowania egzystencjalne współczesnych ludzi. Dla Benedykta XVI istotne znaczenie w procesach wychowania i nauczania chrześcijańskiego ma wiara i jej rys osobowy. Papież w *Liście do diecezji rzymskiej o pilnej potrzebie wychowania* wskazuje na konkretne warunki wychowania chrześcijańskiego, zarówno w odniesieniu do wychowywanych\nauczanych, jak i wychowujących\nauczających, a są nimi: bliskość i zaufanie, wielkie pytanie o prawdę, zdolność do miłości, znalezienie właściwej równowagi między wolnością i dyscypliną, autorytet, poczucie odpowiedzialności i niezawodna nadzieja. Według papieża Benedykta XVI pełna edukacja, powinna zatem opierać się na bezpośrednim i osobowym spotkaniu z człowiekiem, na świadectwie, na autentycznym przekazie wiary, nadziei i miłości oraz wypływających z nich wartości.

Słowa kluczowe: wiara, chrześcijaństwo, wychowanie, nauczanie.

Abstract. The Importance of Faith in the Processes of Upbringing and Education in Pope Benedict XVI's *Letter to the Diocese of Rome on the Urgent Task of Education*. According to Benedict XVI, the concept of upbringing and education holds a special value and can be an inspiration for a discussion on the contemporary education in families, schools and educational institutions. The Pope's idea is grounded in the great tradition of pedagogical thinking in the Catholic Church and is, at the same time, inscribed in the current existential considerations of the modern-day man. For Pope Benedict XVI, it is faith and its personal aspect that hold significant importance in the process of Christian upbringing and education. In his *Letter to the Faithful of the Diocese and City of Rome on the Urgent Task of Educating Young People*, the Pope points to the specific conditions of Christian education in reference to both those who are being educated and those who do their work of educating. The aforementioned conditions are: closeness and trust, the important question about the truth, the capacity for loving, finding the right balance between freedom and discipline, authoritativeness, sense of responsibility, and dependable hope. According to Pope Benedict XVI, a complete education should, as a result, be founded on the direct and personal encounter with man, on being a witness and on the genuine transmission of faith, hope and love together with the values that stem from them.

Keywords: faith, Christianity, education, teaching.

WPROWADZENIE

„Sercem wychowania, podobnie jak całego życia, może być jedynie niezawodna nadzieja”¹ – napisał Benedykt XVI w *Liście do diecezji rzymskiej o pilnej potrzebie wychowania*. Ten wielki papież i teolog świadom współczesnych problemów egzystencjalnych – w tym także tych związanych z wychowaniem i nauczaniem – z prawdziwie pedagogiczną intuicją i precyzją zauważył potrzebę obudzenia nowej nadziei, którą określił „sercem wychowania”. Widząc, jak „z wielu stron czyhają niebezpieczeństwa i grozi nam, że i my, podobnie jak starożytni poganie, staniemy się na nowo ludźmi niemającymi nadziei ani Boga na tym świecie”² – kontynuuje papież Ratzinger – potrzebujemy nowego zapału, aby podjąć misję wychowawczą, która powinna koncentrować się na wychowaniu w wierze.

¹ Benedykt XVI, „List do diecezji rzymskiej o pilnej potrzebie wychowania (Watykan 21.01.2008).” *L'Osservatore Romano*, wydanie polskie 29, no. 4 (2008): 4.

² Ibidem.

Papież Ratzinger wielokrotnie mówił o zjawiskach oddalania się od wiary, szczególnie w społeczeństwach i kulturach, które od wieków były przeniknięte Ewangelią. Dlatego istnieje szczególna potrzeba, aby na te zjawiska odpowiedzieć nowym zapalem, poprzez głoszenie Dobrej Nowiny o zbawieniu, które dokonuje się w Jezusie Chrystusie. Papieski *List do diecezji rzymskiej o pilnej potrzebie wychowania* stanowi więc inspirującą zachętę do zatrzymania się nad zagadnieniem wiary w procesach wychowania i nauczania.

1. INTERDYSCYPLINARNA KONCEPCJA WYCHOWANIA CHRZEŚCJAŃSKIEGO

Od ponad dwóch tysięcy lat możemy mówić o wychowaniu w duchu chrześcijańskim, o wielości jego form, modeli, naukowej i filozoficzno-światopoglądowej inspiracji – związku, jaki istnieje pomiędzy pedagogiką a innymi naukami – w tym filozofii i teologii³. Benedykt XVI z niezwykłą precyzją ukazuje bogactwo, głębię oraz niepowtarzalność fenomenu chrześcijaństwa. Dlatego istnieje potrzeba, aby wobec tendencji redukcjonowania obszaru pewności racjonalnej w osiągnięciach naukowych i technologicznych, ukazywać, że pomiędzy wiarą a nauką nie ma konfliktu, bo obie zmierzają do prawdy, mimo że innymi drogami.

Istnieje zależność pomiędzy teologią i wychowaniem, stąd ukształtował się nurt teologii wychowania, do której zalicza się m.in.: teologię pastoralną, katechetykę, teologię duchowości, pedagogikę katolicką oraz chrześcijańską⁴. Teologia wychowania podejmuje dialog z teoriami wychowania, które zajmują się wyjaśnianiem wychowania i rozumieniem jego zjawisk. Giuseppe Groppo wyróżnia cztery fazy rozwoju występujące między teologią a teorią wychowania:

1. Katechetyka w wyznaniach chrześcijańskich „pedagogizuje się”, stając się pedagogiką religijną i jest uznawana za chrześcijańską

³ Marian Nowak, „Historyczny i społeczny kontekst wychowania w duchu chrześcijańskim,” w *Wychowanie chrześcijańskie. Między tradycją a współczesnością*, red. Alina Rynio (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2007), 33–34.

⁴ Idem, *Teorie i koncepcje wychowania* (Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2008), 97.

- naukę o wychowaniu. Wzajemną relację obu dyscyplin postrzega się tu jako model hierarchiczny.
2. Powstaje projekt *pedagogiki teologicznej* wychodzącej prawie wyłącznie od Biblii i teologii dogmatycznej. Przykładem takiego ujęcia jest myśl pedagogiczna Jacka Woronieckiego, który ze studium św. Tomasza z Akwinu wydobył teologiczną teorię wychowania, nazywając ją *etyką wychowawczą*. W tym sposobie patrzenia na pedagogikę chrześcijańską krystalizują się dwa modele: *model polemiczny* wobec pedagogiki świeckiej i *model analogiczny* (podobnie jak istniejąca *pedagogika świecka*, powinna istnieć *pedagogika chrześcijańska*). *Pedagogika chrześcijańska* ujmowana jest często jako nauka o nabywaniu cnót (*pedagogika cnót*).
 3. W środowiskach pedagogiki protestanckiej, zwłaszcza pod wpływem *teologii dialektycznej* Karla Bartha, zauważa się zainteresowanie problematyką pedagogiczną i opracowaniem teorii wychowania. Prowadzone badania powodują, że przechodzi się od *polemicznej* relacji pomiędzy pedagogiką a teologią do modelu *pedagogiki teologicznej i teologicznej teorii wychowania*.
 4. W ramach tzw. *teologii rzeczywistości ziemskich* rozwija się *pedagogika chrześcijańska* w formie modelu hierarchicznego. Ukieunkowuje się ona na wyodrębnienie teologii wychowania oraz otwiera się na dialog multidyscyplinarny i interdyscyplinarny⁵.

Teologia wychowania nie jest więc tylko nauką uprawiającą hermeneutykę teologiczną tekstu Słowa Bożego, ale zajmuje się także hermeneutyką analogicznego tekstu, jaki stanowi praktyka wychowania wśród chrześcijan czy kultura pedagogiczna, która wytwarza się wokół wychowania chrześcijańskiego⁶.

Nauka o wychowaniu pozostaje zatem otwarta na treści wiary i teologii. Stąd zakres związków zachodzący między religią i wychowaniem jest od dłuższego czasu przedmiotem rozważań teologów i pedagogów. Z racji na wielość wspólnych poszukiwań występują zróżnicowane terminy dotyczące religii i wychowania, wśród nich warto wymienić chociażby:

⁵ Ibidem, 97–98.

⁶ Carlo Nanni, *La problematica educativa e la ricerca pedagogico-teologica*, za: Nowak, *Teorie i koncepcje wychowania*, 137.

„pedagogię wiary”⁷, „wychowanie do wiary”, „wychowanie religijne”, „wychowanie w wierze”⁸.

Nadawanie pojęć w zakresie wychowania religijnego łączy się z tezą, że w praktyce mamy do czynienia z jednym wychowaniem. Powoływanie się w wychowaniu na aspekt religijny ma być dla wychowanka punktem odniesienia w ukazywaniu rzeczywistości nadprzyrodzonej, by dokonywało się w nim wychowanie w wierze i do wiary, które będzie kształtowało w nim postawy chrześcijańskie⁹.

Jednak w obecnych czasach – jak zauważa papież Ratzinger – wiara jest poddawana szeregowi pytań, które wypływają ze zmiany mentalności. Wiara dostarcza człowiekowi pewne punkty odniesienia, aby nie ulec groźnym zjawiskom laicyzacji, sekularyzacji i ateizacji. Broni także przed relatywizmem, który odrzuca pytanie o prawdę, przyjmuje sprzeczne ze sobą twierdzenia, mylące np. tolerancję i szacunek, oraz kształtuje przekonania zgodne z ideologicznym indyferentyzmem. Obecnie toczy się także spór o kształt duchowy cywilizacji pomiędzy „rozkiełznanym libertynizmem” a „etosem chrześcijańskim” cywilizacji łacińskiej, będącym fundamentem kultury euroatlantyckiej¹⁰.

Papież z Bawarii, dostrzegając problemy chrześcijan, wobec których pluralistyczny świat stawia pytania o ich tożsamość oraz o zasadność własnego wyboru, postanowił wnieść własny wkład w to trudne zadanie, jakim jest formowanie nowych pokoleń¹¹. Benedykt XVI doskonale zdaje

⁷ Przykładem pedagogii wiary są chociażby założenia redakcyjne *Katechizmu Kościoła Katolickiego*. Katechizm zawiera syntezę wiary w postaci pewnej siatki pojęć, np. z obszaru liturgii, modlitwy, sakramentów czy zasad życia chrześcijańskiego, by wprowadzić człowieka w pełnię tajemnicy Zbawczej. Poprzez wyznaczoną przez *Katechizm Kościoła Katolickiego* pedagogię wiary przemierza się *itinerarium wiary*, czyli „strona po stronie, odkrywa, że to, co jest przedstawione, nie jest jakąś teorią, ale spotkaniem z konkretną Osobą, która żyje w Kościele”. Za: Krzysztof Kantowski, „Kształtowanie pojęć w kontekście itinerarium wiary”, *Colloquia Theologica Ottoniana* 1 (2014): 131–132, <https://wnus.edu.pl/cto/pl/issue/583/article/9175/>.

⁸ Por. Zbigniew Marek, „Wychowanie religijno-moralne,” w *Religijno-moralny wymiar rozwoju i wychowania*, red. Alina Rynio et al. (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2012), 26.

⁹ Ibidem, 28–29.

¹⁰ Stanisław Czesław Michałowski, „Kategorie edukacyjne w pedagogii współbycia osobowego,” w *Wychowanie chrześcijańskie. Między tradycją a współczesnością*, red. Alina Rynio (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2007), 180.

¹¹ Benedykt XVI, „Modlitwa niedzielna z Papieżem. Bóg jest Panem świata. 27.01.2008,” *L'Osservatore Romano*, wydanie polskie 29, no. 3 (2008): 57.

sobie sprawę, że wychowanie nie jest tylko rozwijaniem intelektu, ale jest kształtowaniem całego człowieka, jego sfery duchowej, emocjonalnej, sumienia, woli i charakteru. W sposób szczególny istotne jest w procesach wychowania chrześcijańskiego, podkreślanie sfery duchowej, która wynika z antropologii objaśniającej naturę człowieka¹².

2. SPECYFIKA WYCHOWANIA I NAUCZANIA CHRZEŚCIJAŃSKIEGO

U podstaw kierunku wychowania i nauczania chrześcijańskiego leży Objawienie i chrystologiczny wymiar tajemnicy człowieka, ponieważ

¹² Z psychologicznego punktu widzenia można wykazać, że człowiek jest wyposażony w zdolność nawiązywania kontaktu z Absolutem. J. Nuttin widzi w człowieku trzy warstwy: 1. Warstwę psychofizjologiczną, do której należą wszystkie procesy naszego organizmu. 2. Warstwę psychospołeczną, do której zalicza wszystkie relacje o charakterze „ja–ty”. 3. Warstwę duchową, tylko człowiek bowiem pyta o sens życia i śmierci, szuka wartości absolutnych. Człowiek obok potrzeb ekonomicznych posiada również potrzeby egzystencjalne oraz potrzebę hierarchii wartości. Potrzeb tych nie można w żaden sposób wyprowadzić z libido ani z superego. W duchowej warstwie zdaniem J. Nuttina tkwi źródło i przyczyna wszystkich fenomenów religijnych, które są wartością ogólnoludzką. Również w psychologii egzystencjalnej V. E. Frankla znajdujemy mocne podkreślenie, że człowiek jako osoba jest ukierunkowany w swoim rodzaju na Boga. U szczytu hierarchii wartości znajduje się Bóg, który może być nawet Bogiem „nieuświadomionym”, tzn. stłumionym. Religijności zdaniem Frankla nie wolno tłumić, ona bowiem stanowi istotny element ludzkiego „ja”. Religijność obejmuje człowieka jako jedność cielesno-psychiczno-duchową. Jedność ta wyraża się we wszystkich właściwościach człowieka: w myśli, w słowie, w zachowaniu się, w gestykulacji, w kulcie, w modlitwie, w szukaniu sensu, w ogóle we wszystkich danych człowiekowi możliwościach wyrażania się w konkretnym świecie. W religijności najbardziej wyraża się człowiek w swym całościowym i dwuaspektowym bytowaniu. Nie tylko w świetle psychologii, lecz także w świetle etnologii i kultury stwierdza się, że człowiek nie ma żadnych możliwości decyzji o charakterze: być albo też nie być istotą religijną, może tylko wybierać pomiędzy religijnością prawdziwą oraz siłami, które chcą być namiastką religijności. Np. człowiek, który odrzucił Boga religii, klęka przed religią nieisteistyczną (E. Fromm). Jeden z wybitnych psychologów XX w., E. H. Erikson, pisze: „Ci, którzy śpiewają w ciemności, utworzyli sobie własną religię, która niemalże zawsze jest okrutna”. Za: Antoni J. Nowak, „Człowiek – istota religijna. Aspekt psychologiczny,” *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne* 18 (1985): 206–207, [https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Slaskie_Studia_Historyczno_Teologiczne/Slaskie_Studia_Historyczno_Teologiczne-r1985-t18/Slaskie_Studia_Historyczno_Teologiczne-r1985-t18-s203-208.pdf](https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Slaskie_Studia_Historyczno_Teologiczne/Slaskie_Studia_Historyczno_Teologiczne-r1985-t18/Slaskie_Studia_Historyczno_Teologiczne-r1985-t18-s203-208/Slaskie_Studia_Historyczno_Teologiczne-r1985-t18-s203-208.pdf). http://www.wtl.us.edu.pl/e107_plugins/wtl_ssh/index.php?numer=18&str=203-208.

Chrystus dał życie wszystkiemu, co ludzkie¹³. Źródłem jest Objawienie biblijne, z którego czerpane są wzorce właściwej i pełnej realizacji wychowania jako czynnika antropologicznego. Specyfika wychowania chrześcijańskiego polega więc na scentralizowaniu wszystkiego na Jezusie, na ewangelizacji i promocji osoby ludzkiej¹⁴. Uznanie bezwzględności celu życia, jakim jest osiągnięcie pełni doskonałości w zjednoczeniu z Bogiem, naśladowanie Chrystusa, usprawnianie się w dobrych uczynkach poprzez poświęcanie się z miłości dla drugiego, to cechy wyróżniające chrześcijańskie wychowanie spośród innych.

Powyższa chrześcijańska wizja wychowania dopełnia filozoficzną teorię personalizmu, który uznaje szczególną rolę osoby ludzkiej, jako bytu wykraczającego poza naturę i historię, oraz głosi prymat wartości osobowych w życiu społecznym¹⁵. Należy pamiętać, że inspiracją dla personalizmu – jako filozoficznej teorii człowieka o charakterze poznawczo uniwersalnym i neutralnym – była kultura chrześcijańska z jej integralną wizją człowieka, dla której każdy, zarówno chrześcijanin, jak i niechrześcijanin jest osobą. To chrześcijańskie dopełnienie pozwala uzasadnić podmiotowość człowieka oraz solidarność, czy też miłość społeczną¹⁶.

Podmiotem wychowania jest więc zawsze osoba, samoistny byt, w którym krzyżują się dwie rzeczywistości: materialna i duchowa, które stanowią jedność. Personalizm podkreśla, że osoba jest zwartą i niepowtarzalną rzeczywistością, a wśród jej cech – przymiotów, dostrzega się tak ważne komponenty, jak: duchowość, nieśmiertelność i integralność¹⁷. Ujęcie integralne osoby oznacza, że jest ona spójną, kompletną całością. Osoba, panując nad światem materialnym, posługuje się nim jako środ-

¹³ Adam Solak, *Wychowanie chrześcijańskie i praca ludzka* (Warszawa, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2004), 29–30.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Barbara Kiereś, „Kultura chrześcijańska wobec postmodernistycznej ideologii «anty» w pedagogice,” w *Wychowanie chrześcijańskie. Między tradycją a współczesnością*, red. Alina Rynio (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2007), 98–100.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Franciszek Adamski, „Wprowadzenie: personalizm – filozoficzny nurt myślenia o człowieku i wychowaniu,” w *Wychowanie personalistyczne. Wybór tekstów*, red. Franciszek Adamski (Kraków: Wydawnictwo WAM, 2005), 10–11; idem, „Personalistyczna wizja osoby jako podmiotu wychowania – jej prawa i wynikające stąd dyrektywy wychowawcze,” w *Podmiotowość w wychowaniu. Między ideą a rzeczywistością*, red. Ewa Kubiak-Szymborska (Bydgoszcz: Wydawnictwo „WERS”, 1999), 182.

kiem do osiągania własnego celu zarówno w wymiarze przyrodzonym, jak i nadprzyrodzonym.

Również proces nauczania-uczenia, który prowadzi do opanowania określonych wiadomości, ma wpływać w sposób istotny na wszechstronny rozwój osoby. Zarówno na wychowanie, jak i nauczanie patrzymy jako na system działań zmierzających do tego, aby osobie uczącej się umożliwić: a) poznanie świata; b) przygotowanie się do zmieniania świata poprzez rozwinięcie kwalifikacji fizycznych i umysłowych, zdolności i uzdolnień, zainteresowań i zamiłowań oraz potrzeb i umiejętności samokształceniowych; c) ukształtowanie indywidualnej osobowości poprzez rozwinięcie postaw twórczych oraz osobistego stosunku do wartości moralnych, społecznych, poznawczych, artystycznych i religijnych¹⁸. Wychowanie i nauczanie mają więc dynamiczny charakter, a zarazem w sposób integralny i harmonijny rozwijają całego człowieka¹⁹. Stąd kluczowe w tym procesie jest również kształtowanie wiary młodego pokolenia katolików.

Benedykt XVI, którego można nazwać „pedagogiem wiary”, w swoim nauczaniu kładł szczególny nacisk na wychowanie do wiary, stawiając je pośród wielu form wychowania – i zarazem nie negując innych – jako nadrzędne. Podczas wizyty biskupów z USA w Watykanie, w ramach *ad limina Apostolorum*, papież Ratzinger podkreślił, że „nie jest przesadą powiedzieć, że zapewnianie młodym ludziom dobrego wychowania w wierze stanowi najpilniejsze wyzwanie wewnątrz wspólnoty katolickiej [...]”²⁰.

Papież stanowczo akcentuje depozyt wiary, ukazując go jako bezcenny skarb, który każde pokolenie musi przekazywać następnemu, zdobywając serca dla Jezusa Chrystusa oraz kształtując umysły w znajomości, zrozumieniu i umiłowaniu Kościoła. Młodzi ludzie mają prawo spotkać

¹⁸ Wincenty Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny* (Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2007), 191.

¹⁹ Zob. Fabio Attard, “L’emergenza educativa. L’impegno della Chiesa e il recente Magistero Cattolico,” w *Di fronte alla sfida educativa. Emergenza o cosa di cuore?*, a cura di Velleda Bolognari, Francesco Gatto, Giovanni Russo (Messina: Coop. S.Tom.; Torino: Elledici, 2010), 57.

²⁰ Benedykt XVI, „Przemówienie do biskupów ze Stanów Zjednoczonych Ameryki 19.01.2012. Świadectwo Kościoła ma charakter publiczny,” *L’Osservatore Romano*, wydanie polskie 33, no. 3 (2012): 15.

się z wiarą w całym jej pięknie, bogactwie intelektualnym i radykalnych wymogach²¹.

Słowa Benedykta XVI dają także do zrozumienia, że podstawowym zadaniem autentycznej edukacji na każdym poziomie jest nie tylko przekazywanie wiedzy – które w gruncie rzeczy jest bardzo istotne – ale jeszcze bardziej podstawowe i konieczne jest kształtowanie serc. Chodzi o formowanie młodych ludzi w miłości do Boga i do drugiego człowieka. Dokonuje się to w wierze chrześcijańskiej, która ma w sobie – jak to określa Mariusz Sztaba – niezwykle moc wychowawczą²².

3. WARUNKI AUTENTYCZNEGO WYCHOWANIA I NAUCZANIA CHRZEŚCIJAŃSKIEGO

Papież Benedykt XVI w *Liście do diecezji rzymskiej o pilnej potrzebie wychowania* nakreślił pewien sposób postępowania rodziców, nauczycieli, kapłanów i katechetów, na których przede wszystkim spoczywa obowiązek wychowania i nauczania, jak i odniósł się także do dorastających dziewcząt i chłopców, osób młodych, które nie chcą być pozostawione samym sobie wobec różnych wyzwań, jakie stawia przed nimi życie. List Benedykta XVI jest także pewnego rodzaju odpowiedzią na zjawisko zwane „wielkim kryzysem wychowawczym”, które związane jest z trudem wychowania, czego widzialnym znakiem jest pokusa odstąpienia od roli wychowawcy, z powodu – jakby niezrozumienia do końca – powierzonej misji²³. Dla skonkretyzowania swoich myśli o wychowaniu papież Ratzinger wskazał kilka ogólnych warunków autentycznego wychowania. Zaliczył do nich:

Bliskość i zaufanie – rodzą one miłość, dzięki której wychowując pozwala się wychowankom przezwyciężyć różne formy egoizmu, by stali się także zdolnymi do kochania²⁴. Odwołując się do tej myśli papieża, można

²¹ Ibidem.

²² Mariusz Sztaba, *Benedykt XVI. „Aby na nowo odkryć radość w wierze”. Antologia papieskich wypowiedzi na temat wiary, wątpienia i ateizmu*, (Warszawa: Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna ADAM, 2014), 29.

²³ Benedykt XVI, „List do diecezji rzymskiej,” 4.

²⁴ Ibidem.

powiedzieć, że aby kochać, trzeba wniknąć wychowawczym spojrzeniem w głębię duszy młodego człowieka, by dostrzec w nim to, co duchowe, co jest jej pierwotnym znamieniem²⁵. Bliskość i zaufanie, o których wspomina Benedykt XVI, buduje się poprzez wzajemne relacje. Rodzice wychowują przede wszystkim poprzez swoje postępowanie, poprzez autentyczne życie. Ważne jest poświęcanie swojego czasu, wsłuchiwanie się w to, co młody człowiek ma do powiedzenia, w to, co aktualnie przeżywa. Zainteresowanie się problemami wychowanków jest wyrazem bliskości emocjonalnej, która oparta jest na zaufaniu, zrozumieniu i otwartości.

Wielkie pytanie o prawdę – papież Ratzinger podkreśla, że funkcja wychowawcza nie może ograniczyć się tylko do podawania wiadomości czy informacji, pomijając tym samym pytanie o prawdę, która jest główną wartością w wychowaniu i w procesie wzrostu. Pytanie o doświadczenie prawdy daje więc człowiekowi pewny grunt i wskazuje wiarygodne drogi²⁶. Prawda bowiem nie jest tylko prawdą o zewnętrznej rzeczywistości, ale jest również prawdą o samej sobie. Pozwala wychowankowi, jak i wychowującemu dostrzec to, co było do tej pory zamknięte i zarazem jest zachętą do wewnętrznego doskonalenia się, do podjęcia nowych zadań²⁷. Jednak coraz trudniejsze staje się przekazywanie z pokolenia na pokolenie czegoś ważnego i pewnego, reguł postępowania, wiarygodnych celów. A przecież poszanowanie prawdy – podobnie jak prawość, stałość czy wierność – jest podstawą całego życia moralnego. W ten sposób odkrywa się to, co wydaje się kluczowe w relacjach, mianowicie współobecność, która manifestuje się w miłości, wierze i nadziei²⁸.

Zdolność do miłości jest bowiem związana ze zdolnością do cierpienia i cierpienia z innymi – od zagadnienia prawdy papież przechodzi do rozumienia sensu cierpienia, które należy do prawdy ludzkiego życia.

²⁵ Michele De Beni, „Mieć odwagę być wychowawcami dzisiaj,” w *Wychowanie chrześcijańskie. Między tradycją a współczesnością*, red. Alina Rynio (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2007), 62.

²⁶ Benedykt XVI, „List do diecezji rzymskiej,” 4.

²⁷ Witold. Starnawski, „Doświadczenie prawdy i jego znaczenie w wychowaniu,” w *Wychowanie chrześcijańskie. Między tradycją a współczesnością*, red. Alina Rynio (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2007), 328.

²⁸ Stanisław Chrobak, „Troska i wychowanie nowych pokoleń. Benedykt XVI o potrzebie wychowania,” *Seminare* 27 (2010): 128, <https://czasopisma.uksw.edu.pl/index.php/s/issue/view/860/215>.

Uwrażliwia wychowawców, że nie powinno się chronić młodych ludzi przed trudem i bolesnymi doświadczeniami, bo w ten sposób pozwala się im wyrosnąć na osoby słabe i małoduszne. Jak należy rozumieć powyższe stwierdzenie?²⁹ Benedykt XVI w encyklice *Spe salvi* wzmiankuje, że miarę człowieczeństwa określa się w odniesieniu do cierpienia i cierpiącego, co ma zastosowanie zarówno w przypadku jednostki, jak i społeczeństwa. Zaakceptowanie drugiego, który cierpi, oznacza przyjęcie na siebie w jakiś sposób jego cierpienie. Ten rodzaj postępowania wyraża łacińskie słowo *con-solatio*, czyli „być razem” z kimś, by ten ktoś nie czuł się samotny. W ten sposób realizuje się miłość, która w rzeczywistości nie może istnieć bez wyrzeczenia się samego siebie, bo inaczej człowiek staje się egoistą i zaprzecza miłości³⁰.

Znalezienie właściwej równowagi między wolnością i dyscypliną – to według Benedykta XVI bardzo delikatna kwestia w dziele wychowania.

Bez zasad postępowania i życia, obowiązujących na co dzień, także w rzeczach błahych charakter się nie kształtuje i nie jest się przygotowanym do stawienia czoła próbom, których nie zabraknie w przyszłości. Więż wychowawcza to przede wszystkim jednak spotkanie dwóch wolności, a dobrze wychować znaczy nauczyć właściwego korzystania z wolności³¹.

Papież uwrażliwia rodziców i wychowawców, aby w miarę jak dziecko rośnie, stając się młodym człowiekiem, zgodzić się na ryzyko wolności i być gotowym do pomocy w korygowaniu błędnych idei i wyborów³². Jednocześnie papież przestrzega, aby nie bagatelizować tych błędów, udając, że ich się nie widzi, czy – co gorsze – aby nie uczestniczyć w nich, jak gdyby były nowymi horyzontami postępu ludzkości³³.

²⁹ Benedykt XVI, „List do diecezji rzymskiej,” 4.

³⁰ Idem, *Encyklika „Spe salvi”*, (Kraków: Wydawnictwo M, 2007), nr 35.

³¹ Idem, „List do diecezji rzymskiej,” 5–6.

³² Zob. Benedykt XVI, *Encyklika „Spe salvi”*, nr 35, „Każde pokolenie powinno wносить wkład w ustalenie przekonującego ładu wolności i dobra, który byłby pomocny dla przyszłego pokolenia jako wskazówka, jak właściwie korzystać z wolności ludzkiej, a w ten sposób dałby, oczywiście w granicach ludzkich możliwości, pewną gwarancję na przyszłość. Inaczej mówiąc, dobre struktury pomagają, ale same nie wystarczą”.

³³ Ibidem.

To, o czym pisze Ratzinger, znajduje również swoje przełożenie w rozumieniu słowa *e-ducere*³⁴, które w najprostszym rozumieniu oznacza wydobyć na zewnątrz. Takie zjawisko możliwe jest wtedy, gdy wychowanek czuje się wolny, gdy może się sam wyrazić, nie boi się zapytać, nie czuje jakiegoś gestu nakazu czy indoktrynacji, ale w pełni potrafi zaufać.

Autorytet – kolejną istotną kwestią w wychowaniu odgrywa sam wychowawca, którego rola wiąże się z nierozzerwalnym autorytetem, który uwiarygodnia sprawowanie władzy. Według Benedykta XVI autorytet jest „owocem doświadczenia i kompetencji, lecz przede wszystkim zdobywa się go dzięki konsekwentnemu życiu i osobistemu zaangażowaniu, wyrażającemu prawdziwą miłość”³⁵. W takich naukach, jak pedagogika czy psychologia, zwraca się uwagę, że autorytet dotyczy relacji społecznych, wiąże się z dobrowolnym podporządkowaniem się, uznaniem oraz zaufaniem. Autorytet dostarcza wzorów zachowania w różnych sytuacjach. Dlatego „wychowawca – podkreśla papież – jest świadkiem prawdy i dobra: oczywiście on również jest słaby i może popełnić błąd, lecz będzie wciąż na nowo starał się konsekwentnie pełnić swoją misję”³⁶.

Poczucie odpowiedzialności – Benedykt XVI przypomina zarówno o odpowiedzialności wychowawcy, jak i w miarę dorastania o odpowiedzialności ze strony dziecka, ucznia, młodego człowieka rozpoczynającego pracę. „Odpowiedzialnym człowiekiem jest ten, kto potrafi odpowiadać za siebie oraz za innych. Człowiek wierzący stara się ponadto, i przede wszystkim, odpowiadać przed Bogiem, który jako pierwszy go ukochał”³⁷. Wychowanie do odpowiedzialności jest bardzo trudnym zadaniem, wiąże się z podejmowaniem decyzji i ponoszeniem różnych konsekwencji, stąd potrzebna jest jedność w jego przekazywaniu, aby młody człowiek był zdolny do podejmowania decyzji zgodnych z prawdą, dobrem i mądrością. Wychowanie do odpowiedzialności prowadzi więc do realizacji

³⁴ Termin *educere* (z łac. wyciągać skądś, wyzwolić) – szerzej oznacza ochronę wychowawczą nad działaniem etosu, tzn. życia społecznego, środowiska; natomiast słowo *educare* (z łac. wyprowadzać w górę) – oznacza opiekę nad duchowością wychowanka i skierowanie jej do ideału. Por. Stefan Kunowski, *Podstawy współczesnej pedagogiki* (Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie, 1993), 247–265.

³⁵ Benedykt XVI, „List do diecezji rzymskiej,” 5–6.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem.

projektu osobowości, sensu życia, określenia własnej tożsamości, rozwijania własnego człowieczeństwa.

Niezawodna nadzieja – papież na koniec listu skierowanego do diecezji rzymskiej podkreśla, że *sercem wychowania, podobnie jak całego życia, może być jedynie niezawodna nadzieja*³⁸. Benedykt XVI wskazuje jednak, że na naszą nadzieję czyhają niebezpieczeństwa i grozi nam, że i my, jak starożytni poganie staniemy się na nowo ludźmi „niemającymi nadziei ani Boga na tym świecie” (Ef 2, 12). I tu właśnie – konstatuje papież – rodzi się trudność w realizowaniu prawdziwego dzieła wychowania, gdyż podłożem kryzysu wychowawczego jest w istocie kryzys ufności w życie³⁹.

Istnieje zatem potrzeba uczenia się i ćwiczenia nadziei, które należy rozpatrywać w dwóch wymiarach: teologiczno-spekulatywnym i ascetyczno-praktycznym. Pierwszym istotnym miejscem uczenia się nadziei jest modlitwa⁴⁰. Chodzi o to, by w poczuciu bezsiły i opuszczenia, które często towarzyszą człowiekowi w realnym życiu, mieć świadomość „pozostawania stale w orbicie Dobrego Boga” i mieć możliwość permanentnego Jego oddziaływania: „[...] tam, gdzie chodzi o potrzebę albo oczekiwanie, które przerastają ludzkie możliwości trwania w nadziei – On może mi pomóc [...], modlący się nigdy nie jest całkowicie samotny”⁴¹. Drugą grupę stymulatorów „uczenia się nadziei”, oddają słowa „Każde poważne i prawe działanie człowieka jest czynną nadzieją”⁴². Dzieje się tak dlatego, ponieważ „w ten sposób usiłujemy wypełnić nasze małe i większe nadzieje”⁴³. Benedykt XVI zachęca zatem, by pokładać nadzieję w Bogu, gdyż ona nie gaśnie nawet mimo rozczarowań, bo jedynie Bóg i „Jego sprawiedliwość i Jego miłosierdzie mogą naprawić niesprawiedliwości i wynagrodzić poniesione cierpienia [...]”⁴⁴.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Stanisław Nagy, „Czytając *Spe salvi* – wielka nadzieja,” *Niedziela*, wydanie ogólnopolskie 7 (2008): 4–5, <https://www.niedziela.pl/arttykul/84642/nd/Czytajac-%E2%80%9ESpe-salvi---wielka-nadzieja>.

⁴¹ Ibidem.

⁴² Benedykt XVI, *Encyklika „Spe salvi”*, nr 32.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Idem, „List do diecezji rzymskiej,” 5–6.

PODSUMOWANIE

Papież Benedykt XVI podejmując refleksję na temat wychowania i edukacji jako podstawowego kryterium, a zarazem metodę oraz cel procesu wychowawczo-edukacyjnego, skupia uwagę na integralnym postrzeganiu człowieka jako nieodłącznego fundamentu prawdziwego kształcenia i wychowania⁴⁵.

Pojęcie „edukacja” nie odnosi się tylko do oświaty lub kształcenia zawodowego, ważnych czynników rozwoju, ale do pełnej formacji osoby. W związku z tym trzeba podkreślić aspekt problematyczny: żeby wychowywać, trzeba wiedzieć, kim jest osoba ludzka, znać jej naturę. Wizja chrześcijańska prezentowana w całej swej integralności i szerokości odpowiada idealizmowi młodych ludzi, którzy mają prawo, by spotkać wiarę w całym jej pięknie, bogactwie intelektualnym i radykalnych wymaganiach. Konkluzją do wykazania, że wiara ma znaczenie w procesach wychowania i nauczania, jest ważna sugestia Benedykta XVI, aby równoważyć wymogi intelektualne, przekazując skutecznie, atrakcyjnie i integralnie bogactwo wiary Kościoła z formowaniem młodych w miłości do Boga, praktykowaniem moralności chrześcijańskiej i życiem sakramentalnym, a także troską o modlitwę osobistą i liturgiczną⁴⁶.

Pełna edukacja powinna opierać się na bezpośrednim i osobowym spotkaniu z człowiekiem, na świadectwie, na autentycznym przekazie wiary, nadziei i miłości oraz wypływających z nich wartości.

BIBLIOGRAFIA

Adamski, Franciszek. „Personalistyczna wizja osoby jako podmiotu wychowania – jej prawa i wynikające stąd dyrektywy wychowawcze.” W *Podmiotowość w wychowaniu. Między ideą a rzeczywistością*. Redakcja Ewa Kubiak-Szyborska, 179–184. Bydgoszcz: Wydawnictwo „WERS”, 1999.

⁴⁵ Stanislav Kość, „Idea rozwoju człowieka – wkład nauki społecznej Kościoła w integralną wizję wychowania,” w *Religijno-moralny wymiar rozwoju i wychowania*, red. Alina Rynio et al. (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2012), 54.

⁴⁶ Benedykt XVI, „Przemówienie do biskupów ze Stanów Zjednoczonych Ameryki,” 15–16.

- Adamski, Franciszek. „Wprowadzenie: personalizm – filozoficzny nurt myślenia o człowieku i wychowaniu.” W *Wychowanie personalistyczne. Wybór tekstów*. Redakcja Franciszek Adamski, 9–19. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2005.
- Attard, Fabio. „L’emergenza educativa. L’impegno della Chiesa e il recente Magistero Cattolico.” W *Di fronte alla sfida educativa. Emergenza o cosa di cuore?*, a cura di Velleda Bolognari, Francesco Gatto, Giovanni Russo. 57. Messina: Coop. S.Tom.; Torino: Elledici, 2010.
- Benedykt XVI. *Encyklika „Spe salvi”*. Kraków: Wydawnictwo M, 2007.
- Benedykt XVI. „List do diecezji rzymskiej o pilnej potrzebie wychowania (Watykan 21.01.2008).” *L’Osservatore Romano*, wydanie polskie 29, no. 4 (2008): 4–6.
- Benedykt XVI. „Modlitwa niedzielna z Papieżem. Bóg jest Panem świata. 27.01.2008.” *L’Osservatore Romano*, wydanie polskie 29, no. 3 (2008): 56–57.
- Benedykt XVI. „Przemówienie do biskupów ze Stanów Zjednoczonych Ameryki 19.01.2012. Świadectwo Kościoła ma charakter publiczny.” *L’Osservatore Romano*, wydanie polskie 33, no. 3 (2012): 15–16.
- De Beni, Michele. „Mieć odwagę być wychowawcami dzisiaj.” W *Wychowanie chrześcijańskie. Między tradycją a współczesnością*, redakcja Alina Rynio, 61–69. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2007.
- Chrobak, Stanisław. „Troska i wychowanie nowych pokoleń. Benedykt XVI o potrzebie wychowania.” *Seminare* 27 (2010): 127–136. <https://czasopisma.uksw.edu.pl/index.php/s/issue/view/860/215>.
- Kantowski, Krzysztof. „Kształtowanie pojęć w kontekście itinerarium wiary.” *Colloquia Theologica Ottoniana* 1 (2014): 119–134. <https://wnus.edu.pl/cto/pl/issue/583/article/9175/>.
- Kiereś, Barbara. „Kultura chrześcijańska wobec postmodernistycznej ideologii «anty» w pedagogice.” W *Wychowanie chrześcijańskie. Między tradycją a współczesnością*, redakcja Alina Rynio, 91–102. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2007.
- Kość, Stanisław. „Idea rozwoju człowieka – wkład nauki społecznej Kościoła w integralną wizję wychowania.” W *Religijno-moralny wymiar rozwoju i wychowania*, redakcja Alina Rynio et al., 39–56. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2012.
- Kunowski, Stefan. *Podstawy współczesnej pedagogiki*. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie, 1993.
- Marek, Zbigniew. „Wychowanie religijno-moralne.” W *Religijno-moralny wymiar rozwoju i wychowania*, redakcja Alina Rynio et al., 21–38. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2012.
- Michałowski, Stanisław Czesław. „Kategorie edukacyjne w pedagogii współbicia osobowego.” W *Wychowanie chrześcijańskie. Między tradycją a współczesnością*, redakcja Alina Rynio, 180–210. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2007.
- Nagy, Stanisław. „Czytając Spe salvi – wielka nadzieja.” *Niedziela*. Wydanie ogólnopolskie 7 (2008): 4–5. <https://www.niedziela.pl/arttykul/84642/nd/Czytajac-%E2%80%9ESpe-salvi---wielka-nadzieja>.
- Nowak, Antoni J. „Człowiek – istota religijna. Aspekt psychologiczny.” *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne* 18 (1985): 203–208. https://bazhum.muzhp.pl/media//files/Slaskie_Studia_Historyczno_Teologiczne/Slaskie_Studia_Historyczno_Teologicz-

- ne-r1985-t18/Slaskie_Studia_Historyczno_Teologiczne-r1985-t18-s203-208/Slaskie_Studia_Historyczno_Teologiczne-r1985-t18-s203-208.pdf. http://www.wtl.us.edu.pl/e107_plugins/wtl_ssht/index.php?numer=18&str=203-208.
- Nowak, Marian. „Historyczny i społeczny kontekst wychowania w duchu chrześcijańskim.” W *Wychowanie chrześcijańskie. Między tradycją a współczesnością*, redakcja Alina Rynio, 33–36. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2007.
- Nowak, Marian. *Teorie i koncepcje wychowania*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2008.
- Okoń, Wincenty. *Nowy słownik pedagogiczny*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2007.
- Solak, Adam. *Wychowanie chrześcijańskie i praca ludzka*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2004.
- Starnawski, Witold. „Doświadczenie prawdy i jego znaczenie w wychowaniu.” W *Wychowanie chrześcijańskie. Między tradycją a współczesnością*, redakcja Alina Rynio, 317–330. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2007.
- Sztaba, Mariusz. *Benedykt XVI. „Aby na nowo odkryć radość w wierze”. Antologia papieskich wypowiedzi na temat wiary, wątpienia i ateizmu*. Warszawa: Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna ADAM, 2014.